

УДК 821.163.41.09"04/14"
371.3::821.163.41"04/14"
https://doi.org/10.18485/kij.2018.65.1_2.11

МИЛИЦА М. КЕЦОЈЕВИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет, студент докторских студија

Оригинални научни рад
Примљен: 12. 04. 2018.
Прихваћен: 26. 05. 2018.

КОРЕЛАЦИЈСКО-ИНТЕГРАЦИЈСКИ СИСТЕМ У НАСТАВИ СРЕДЊОВЕКОВНЕ КЊИЖЕВНОСТИ¹

У раду се представља корелацијско-интеграцијски систем у настави средњовековне књижевности. Анализира се важећи наставни програм и сагледава колико су у њему заступљени текстови старе српске књижевности. Начињен је и осврт на читанку као незаобилазни део уџбеничког комплета. Аутор детаљно осмишљава једно од могућих решења за примену поменутог система на средњошколском узрасту. Паралелно са указивањем на различите методичке поступке и радње, сугеришу се бројна наставна средства у жељи да се ученицима приближе литерарне вредности једне тако далеке епохе и теже схватљиве поетике, а ради бржег, квалитетнијег и трајнијег усвајања градива.

Кључне речи: корелацијско-интеграцијски систем, методика, настава, српска средњовековна књижевност.

Наша сазнања говоре да је прилично проблематичан статус старе српске књижевности у настави у основним и средњим школама. Иако сведено заступљено у текућим плановима и програмима, она представља изазов за све учеснике у сложеном наставном процесу, нарочито ако се примети да ученици нису једнако заинтересовани за проучавање њене предметности. Како је читалачки чин основни услов за одвијање наставе књижевности, подстицање ученика за читање је полазна методичка радња. Најфункционалнији извор за мотивисање јесте само књижевно дело. Наставник мора бити вешт методичар да би уочио и издвојио елементе књижевног текста који условљавају мотивисање ученика за његово квалитетно читање, доживљавање и тумачење. Дезинтеграциони елементи, који умањују разумевање дела из средњег века, те могу ометати ђаке приликом (целовитог) читања, јесу посебне синтаксичке конструкције, бројне стилске фигу-

* milica.kecojevic.061732@gmail.com

¹ С обзиром на комплексност теме, у раду ћемо се бавити, колико нам прилике дозвољавају, искључиво изворном српском средњовековном књижевношћу (уп. преводна књижевност).

ре, инверзије, библијски цитати и алузије. И поред тога што се текстови доносе у савременој редакцији и таквим је начином језичка баријера отклоњена, мора се узети у обзир временска дистанца због које их ученици данас не доживљавају на ваљан начин. Корисно је да наставник уочи тумачења дела провери колико ђаци познају лексику која присуствује у њему, па да, у складу са тим, пружи додатна објашњења. Најфункционалније би било да архаичне, непознате или мање познате речи и изразе тумачи у контексту, односно оним редом којим се буду појављивали у тексту и остваривали своја пуна и примењена значења. Демотивишуће делује и што су дела, услед обима, најчешће фрагментарно представљена; издвојеност из шире уметничке структуре отежава ученицима њихово разумевање. Зато је потребно остварити тзв. *уже локализовање*, односно ситуирати одломак у надређену литерарну целину и интегрисати га у интерпретацију.

Важним извором мотивације у настави књижевности сматра се и личност наставника (в. Николић 2006: 260), односно његов стручан и марљив рад. Свака ваљана настава – а ми тежимо истраживачкој, стваралачкој, проблемској, дакле, савременој – подразумева радозналост и вештог методичара, кадрог да осмишљава и комбинује различите дидактичко-методичке радње и активности. Коришћењем адекватних и економичних поступака и радњи пожељно је да наставник успоставља корелацију и интеграцију сродних садржаја унутар школског програма (у оквиру предметних подобласти: Језик – Књижевност – Језичка култура) и, још значајније, да подстиче сарадничке односе наставе књижевности са другим предметима, у зависности од природе књижевног дела које се обрађује. Наставно градиво које се темељи на начелима корелације и интеграције треба посебно, благовремено и унапред планирати и организовати. Материје различитих предмета који су усклађени и логички повезани у јединствен систем, ђаци лакше, брже, квалитетније и трајније усвајају.

Када је реч о области средњег века, неопходно је и вишеструко корисно чинити нарочито *међупредметну корелацију*, да би се, повезивањем наставних садржаја у складну целину, ученицима приближиле литерарне вредности једне тако далеке епохе и теже схватљиве поетике. Настава средњовековне књижевности најчешће остварује *хоризонтални* и *вертикални* саоднос са историјом, ликовном и музичком културом, верском наставом и, ређе, са географијом, позоришном и филмском уметношћу. Повољно је да наставник уочи и подстакне индивидуалне способности, интересовања и могућности ученика, мотивишући их да самостално сазнају потребне податке из одговарајућих, њима блиских области, а да потом о резултатима свог истраживачког рада реферишу на часу. Овим начином ће до изражаја доћи ученичке компетенције на индивидуалном и групном нивоу. Такође, ђаци добијају информације од својих вршњака, што појачава укупну мотивацију за читање, доживљавање и интерпретацију књижевног дела, а групни рад се спонтано укључује у колективни. Захваљујући корелацији ученици „књижевност доживљавају као важан феномен којим се, здружено са осталим облицима креативног духовног рада, свет доживљава и објашњава” (Павловић 2008: 34).

Дела српске књижевности средњег века, чијим се успешним тумачењем могу остварити врло комплексни, садржајни и обимни естетски, образовни, васпитни и функционални циљеви и задаци, заступљена су у програмима од седмог разреда основне до првог разреда средње школе. Приликом истраживања, нашу пажњу усмерили смо на читанку, као незаобилазни део уџбеничког комплета. Ради прегледности садржаја, представићемо корпус обавезних текстова из средњовековне књижевности који је у њој присутан. С обзиром на то да поседујемо искуство у предметној настави на основношколском нивоу образовања, најпре ћемо се осврнути на избор текстова који су заступљени у приручнику Издавачке куће *Логос* из Београда. Коаутори читанки *Уметност речи* за сва четири разреда су Наташа Станковић-Шошо и Бошко Сувајџић, а благу предност смо њој дали због чињенице да смо је интензивније користили у непосредном раду.

Пошто актуални школски програми за 5. и 6. разред не предвиђају проучавање текстова српске средњовековне књижевности, они се не налазе ни у читанци. Читанка 5 у тематској јединици која носи наслов *Давна времена* садржи народну епску песму *Свети Саво*. У Читанку 6 уведена су само ауторска дела настала под утицајем личности и догађаја из средњег века – *Свети Саво* Војислава Илића, *Наслеђе* Милана Ракића и *О пореклу* Десанке Максимовић (тематски блок *Наслеђе*). У читанци за 7. разред (наставна тема: *Светогорски дани и ноћи*) средњовековна књижевност је представљена одломцима из двају текстова, из *Житија Светог Симеона* Светога Саве и *Посланице игуману Спиридону* Светога Саве. Даље, у различитим тематским блоковима (в. и *Бескрај у оку*) налазимо бројна ауторска дела, попут *Светог Саве* Милоша Црњанског, песме *Савин монолог* Десанке Максимовић, *Манасија* Васка Попе, *Симониде* Милана Ракића. У седмом разреду су, такође, заступљени текстови о Светом Сави у народној књижевности (песме, легендарне приче и предања), што сугерише паралелно проучавање његове историјске и књижевне биографије. Приређивачи читанке за 8. разред уврстили су у поглавље *Србија је велика тајна* одломак из Теодосијевог *Житија Светог Саве* (опис потере за Растком Немањићем и његово замонашење у Пантелејмону), а одмах иза њега су навели песму Магије Бећковића *Прича о Светом Сави*.

Тежећи целовитости и свеобухватности, желимо да представимо и текстове који су програмски установљени и налазе се пред наставницима и ученицима у средњим школама. Нама је нарочиту пажњу привукла занимљиво конципирана *Читанка* коју је штампао *Завод за уџбенике*, а приредиле је Љиљана Николић и Босилка Милић. У првом разреду ђаци се поново сусрећу са *Житијем Св. Симеона* Светога Саве (одломци *Болест Св. Симеона и поука његова Св. Сави* и *Смрт, опело и погреб Св. Симеона; Господин наш и отац Стефан Немања*) и Теодосијевим *Житијем Св. Саве* (фрагмент *Одлазак Савин у Свету Гору и потеря за њим*), делима која су упознали у осмом разреду основне школе. Отуда је погодно сврховитост читања и тумачења остварити уз уважавање претходних рецепцијских искустава ученика, што ће проширити њихова знања о овим делима српске житијне књижевности. У уџбенику су присутни и следећи текстови:

Служба Св. Симеону Светога Саве, Јефимијина *Похвала кнезу Лазару*, *Слово љубве* деспота Стефана Лазаревића и *Житије деспота Стефана Лазаревића* Константина Филозофа.

Увидом у поменуте читанке, запажа се да су у основној школи обрађују само три дела средњовековне књижевности и да су тематски садржаји везани за две историјске личности, Стефана Немању (Светог Симеона) и Растка Немањића (Светог Саву), а у средњој школи се тај круг текстова и средишњих личности у њима проширује са кнезом Лазаром и његовим сином деспотом Стефаном Лазаревићем. Пред изазовима ових жанровски разноликих дела (посланица, похвала, служба, житија) и сложеним циљевима њихове интерпретације код наставника се може јавити дилема у вези са избором и стварањем прикладне методологије, чија би примена одговарала већини ученика истог узраста. Корелацијско-интеграцијски систем не погодује свакој наставној јединици, те је веома важно умети проценити које је књижевно дело повољно проучавати у предметном повезивању и потом разрадити функционалну методичку стратегију, усклађену са посебностима текста. Док је потреба за корелацијом међу наставним подручјима изражена на средњошколском узрасту и, често, сугерисана у методичкој апаратури у читанкама, дотле се у старијим разредима основне школе, осим прожимања са материјом из историје, превасходно примењује компаративна метода, која омогућава да се међусобно повезују знања из књижевности. Упоредни поступак међу делима сродне тематике не сме се свести само на утврђивање сличности и различитости у обради појединих тема и мотива, те се препоручује да наставник пружи повод за проблемски приступ делу.

На примеру житија које је Константин Филозоф посветио деспоту Стефану Лазаревићу, са нагласком на *Опис Косовске битке*, указаћемо на једно од методичких решења за примену корелацијско-интеграцијског система у настави средњовековне књижевности. Спровођење овог система, међутим, није једноставно, нити је у пракси лако оствариво, јер захтева да се на заједничкој теми ангажује читав тим стручњака. То подразумева беспрекорну припремљеност наставника појединачних предмета, одличну сарадњу међу колегама из различитих стручних већа у оквиру образовно-васпитне установе и неизоставну подршку психолошко-педагошке службе. Такође, рад на заједничкој теми тражи усаглашеност оперативног плана предмета Српски језик и књижевност са плановима рада наставника чији предмети, махом друштвених хуманистичких наука, са њим корелирају. На другој равни, везе књижевности и наставе других уметности засноване су „на уочавању и разумевању посебности уметничког изражајног поступка” (Павловић 2008: 34). Уз уважавање тренутног стања у просвети, корелацијско-интеграцијски систем је могуће реализовати само у *ужем виду*, у границама индивидуалних компетенција наставника српског језика и књижевности. Надамо се да ће се ускоро створити услови да поменути систем добије свој прави смисао и значење и да ће моћи да се спроводи у свој својој пунини.

Житије деспота Стефана Лазаревића, како наставни план и програм предвиђа, обрађује се у одговарајућим фрагментима. Важно питање у раду са читанком јесте статус одломка из књижевног дела. Утврђено је да од начина обраде одломка у читанкама зависи и успешност његовог тумачења у настави.² Коауторке *Читанке са књижевнотеоријским појмовима за први разред средње школе* издвајају *Запис о смрти Марка Краљевића* и *Опис Косовске битке*. Наставник, ваљани методичар, не сме дозволити да Стефанов књижевни лик, будући маргинализован, остане (неправедно) запостављен, а да се о поменутом житију, због тог и таквог фрагментарног начина презентације, створи нејасна и неодређена представа. Такође, сматрамо да понуђени одломак *Запис о смрти Марка Краљевића* није репрезентативни представник литерарне целине којој припада и да његово укључивање у интерпретацију не би ученицима донело квалитативну промену у познавању Константиновог књижевног дела. Функционалније би било користити га у шестом разреду основне школе, када се обрађује циклус епских песама о Марку Краљевићу, те ће ученицима послужити да упореде његов историјски и књижевни лик.³

Иако концепција приручника налаже да у настави фокус треба ставити на Косовски бој, занимљиво је, ипак, што се о овом житију говори да би се показали *међусобни утицаји усмене и писане књижевности*. Треба рећи да одређена сродност између житијног и дела народне књижевности заиста постоји. Претпостављамо да су ауторке заправо желеле да назначе како је Константинов писани текст био основа за развој народне легенде. Радо ћемо то испитати касније.

Већи део *Житија* обухвата оно што се у лутератури назива *историја битка и краљева*. Константин је систематски описивао Деспотове ратне походе. Највише се освртао на ратове са Турцима. Битке у којима је учествовао као Бајазитов вазал – битка на Ровинама, битка код Никопоља, битка код Ангоре – описане су у *Житију* врло подробно и сведоче о Стефановим великим ратничким способностима. У сагледавању српске историје 15. века спис Константина Филозофа је незаобилазан и кључни историјски извор, те га често користе домаћи медијевисти и поред неких непоузданости. Он има и мемоарски карактер, јер је писац Деспотов савременик и сведок многих догађаја. *Житије*, такође, обилује догађајима из историје других народа, које је писац сматрао важним за српску историју. Сврховито је, према томе, успоставити корелацију са наставом историје, пошто су ученици већ у шестом разреду основне школе усвојили знања о српској средњовековној држави (*међупредметна вертикална корелација*).

У *Житију* постоје изванредна места попут поетичних описа српске земље и српских градова. Такве околности омогућавају наставнику-методичару да подстакне ученике на прожимање садржаја наставе књижевности са материјом из

² О методичкој обради одломка видети у: З. Мркаљ, *На часовима српског језика и књижевности*, Завод за уџбенике, Београд, 2011, стр. 163–177.

³ *Наставник може одабрати одломак према којем ће дело бити репрезентовано у настави*. Детаљно о томе у: М. Кецојевић, „Житије деспота Стефана Лазаревића” у наставном контексту, *Школски час српског језика и књижевности*, XXXII/2, Београд, 2016, стр. 37–52.

географије осмог разреда основне школе. Читаво поглавље Константин је посветио престоном Београду, који је Деспот добио од угарског краља Жигмунда, чији је вазал постао. На овај одломак у настави ваља обратити посебну пажњу, јер са поменутиим житијем први пут улазе „градови у српску књижевност као равноправни предмет пажње и књижевне обраде” (Богдановић 1980: 218). У школским приручницима се често, макар формално, појављује сарадња књижевног текста и илустративног садржаја, који се тематски подударају (примера ради, драгоцен је фотографија Деспотове куле на Калемегдану и гравира која приказује изглед Београда у 16. веку у читанки Издавачке куће *Klett* из Београда). Тако се успоставља корелација наставе књижевности и ликовне културе, а ученицима се омогућава да интерпретирану предметност свестраније сагледају.

Тумачењем *Описа Косовске битке* стварају се могућности за функционално повезивање наставе књижевности и наставе историје, што ће допринети трајности ученичких знања и умења. Иако се историјски догађај боја на Косову изучава у шестом разреду, наставника не сме да изненади евентуално недовољно познавање тог дела градива, због чега ученике упућује на читање узорне стручне литературе.⁴ Ученици ће се подсетити претходних знања, те ће их примењивати током припремања и тумачења. Поменути одломак описује Косовску битку, која се догодила 15. (28) јуна 1389. године. Међу војницима посебно се издвојио онај који је био оклеветан пред господаром да ће издати у борби. Желећи да му докаже своју верност и храброст, претвара се да је пребег и устремљује се на султана Мурата, а затим сâм гине. Константин Филозоф представља Косовску битку у крајњем исходу као српски пораз. Он истиче Божју вољу као одлучујући фактор. Кнез Лазар је све време показивао спремност на жртву, а потом је ступио у блажену смрт пошто су му Турци посекали главу. Константин бележи да су српски војници молили да буду погубљени пре кнеза Лазара, како не би гледали његову смрт. Током обраде, у одговарајућој наставној ситуацији, може се користити позната литографија Адама Стефановића *Косовска битка* из 1870. године. На тај начин се ученицима помаже да мисаоно и чулно актуализују предметност о којој су читали.

Свето писмо је од вајкада представљало врело надахнућа, па се у делима средњовековних писаца осећа утицај Библије. Делови библијских текстова су инкорпорирани путем алегорија, библијских цитата или поређења. Аналогије су углавном јасне и најчешће у функцији посредног карактерисања јунака (поређења са Соломоном, Давидом, Јаковом, Јосифом, Мојсијем, Исусом Навином и сл.). Поред директно наведених цитата, разликују се и референце које се условно могу подвести под цитате непосредног типа, а имају улогу да изреченом дају додатни набој, било драмски или семантички. Садржаји из Новог завета најчешће се појављују у виду парабола, и то парафразирани, али експлицитно

⁴ У ту сврху може послужити хрестоматија *Косовска битка – мит, легенда и стварност*, за коју је избор текстова сачинио Ратко Пековић, а избор илустрација Никола Кусовац (Више о наставним средствима видети у: Павловић 2008: 206–219).

упућују на сâм извор. У *Опису Косовске битке* житијни писац је исказао општу трагедију српске земље и жалост за погинулима цитатом из *Књиге пророка Јеремије* из Старог завета (Јер. 31, 15), који се понавља у Новом завету, у *Јеванђељу по Матеју* (Мат. 2, 18).⁵ Везе старе српске књижевности и Библије премашују знања ученика, јер су библијски садржаји чак и у средњошколским програмима врло оскудни, па наставник мора да пружи ученицима неопходна објашњења и, у крајњој тачки, да их оспособи за тумачење оваквог типа текстова. Исходи поменутог вида корелације садржаја очитују се у стицању знања ширих од оних који су прописани школским програмом, те је реч о *међуобласној корелацији*.

Познато је да из корелације проистичу саоднос и аналогија.⁶ Како би утврдио и проширио ученичку представу о догађајима на Косову, вешт методичар би требало да уведе у наставу књижевности компаративни приступ међу делима сродне тематике. На пример, посредством трећег по реду „Комада од различних косовских пјесама”, који је ученицима познат још из шестог разреда, а налазимо га под насловом *Кнежева вечера* у обавезном школском програму за 1. разред средње школе. Чувена вечера уочи боја ученике ће асоцирати на библијску тајну вечеру. Нарочито је видна аналогија у распореду седења јунака за Лазаревим, односно апостола за Христовим столом. Док Лазар „златним пехаром вина” позива на савез у духу Христовог обраћања ученицима – „Пијте, ово је Крв моја Новог завета” – уз колена му седи издајник, *испод скута пије ладно вино*, као што је Христов „умакао” са њим хлеб у зделу. Са десне Лазареве стране седе, по обичају, они којима указује највећу почасти, а Вук му седи са леве, нимало случајно, пошто се верује да се са леве стране налазе силе зла (в. Питулић 2012: 225–248). Наставник може подстаћи ученике и да саслушају звучни запис *Химне косовских јунака*⁷ коју су певали полазећи у битку, музичке композиције Душана Каруовића, на текст савременог српског књижевника Љубомира Симовића.

Када говоримо о боју на Косову, као теми усмене и писане (средњовековне) књижевности, неопходно је да се ове две поетике проучавају упоредо, јер се уочавају извесна прожимања. Питање настанка косовске легенде уједно је и питање постанка косовског круга песама. Раније се сматрало да су песме спеване неколико деценија после догађаја, међутим, савремени проучаваоци народне књижевности утврдили су да су и оне одмах и непосредно пратиле и стилизоване косовске збивања. Ваљана наставна интерпретација *Описа Косовке битке* из Константиновог житија, које је настало четрдесетак година после боја, сасвим извесно ће укључити и народну епску песму *Цар Лазар и царица Милица*. Ученици су ову песму, коју многи истраживачи називају „малим епом о Косовском

⁵ Упоредити: „Овако вели Господ: глас у Рами чу се, нарицање и плач велики; Рахиља плаче за дјецом својом, неће да се утјешу за дјецом својом, јер их нема” (*Библија*, Издање Библијског друштва, Београд, 1998).

⁶ О појму корелације у методици наставе видети: <http://metodickividici.ff.uns.ac.rs/index.php/MV/article/download/749/758/09.09.2017>.

⁷ Видети: <https://www.youtube.com/watch?v=SkIYKkzKhoY> 09.09.2017.

боју” јер су у њој обухваћени догађаји пре, за време и непосредно након боја, читали у целости и интерпретирали у шестом разреду основне школе, а сада се, у *Читанци* за први разред средње школе, поново сусрећу са њеним одломком. Функционално мотивисање ученика за компаративни приступ може се остварити показивањем репродукцијâ слика *Кнез Лазар* и *Кнегиња Милица* Владислава Тителбаха, с краја XIX века. Активирањем методе показивања удовољава се принципу чулности и очигледности у настави, а код ученика се буди њихова свесна активност и рецептивна моћ.

Док се настава историје темељи на „научној интерпретацији одговарајуће историјске грађе” о бици на Косову, дотле песме косовског тематског круга ђацима пружају узвишену поетску стилизацију историјски реалних догађаја. У народним песмама косовског циклуса ученици ће препознати одјеке средњовековних писаних књижевних извора, посебно Константина Филозофа. Два најзначајнија јунака, кнеза Лазара и Милоша Обилића, српска литература обликовала је у два књижевна система, у писаном и усменом. Кнез Лазар из писане улази у усмену књижевност, а Милош Обилић из усмене у писану књижевност (Маринковић 2007: 373). Као најмаркантнију разлику ученици ће издвојити мотив издаје. У *Житију* се име Вука Бранковића не помиње. Додуше, мотив оклеветаног јунака назире се код Константина, а у *завидљивцима* који су га оцрнили пред господаром, могу се претпоставити издајници. *Један, веома благородан* убио је турског султана Мурата да би доказао своју храброст и верност господару. Милан Кашанин указује да је то „први помен о подвигу Милоша Обилића у нашој књижевности, без навода јунаковог имена” (Кашанин 1975: 408). Како се корелација може укључити у циљу појачаног мотивисања ученика за тумачење, сада је извршена прилика да се искористи слика *Милош Обилић* Александра Добрића и да је ђаци упореде са својим виђењем овог српског витеза. Ученици ће саопштити да мотив издаје историјској науци није познат. Вук Бранковић је и пре и после Косова био противник Турака, али му се није праштало што на Косову није нашао смрт, уз толике витезове кнеза Лазара. Предвиђа се да ће функцију издаје, коју му народна традиција доследно приписује тумачити у кључу оправдања за историјски пораз у овој бици.

У обавезном школском програму за седми разред налази се одломак из драме *Бој на Косову*. Стварајући ову драму Љубомир Симовић је пошао од значајног и богатог тематског круга о догађајима и јунацима Косовског боја, који је сачуван у народним епским песмама и предањима. О сввремености косовске тематике можда најречитије говори податак да је Симовић своју драму из 1989. године преобликовао и поново објавио у новије време.⁸ Као делотворну допуну тумачењу *Одломка* наставник може да користи и филм *Бој на Косову*.⁹ За сложену компаративну анализу нарочито су функционални инсерти са приказом

⁸ Симовић 2003: Љ. Симовић, *Бој на Косову*, друга верзија, Београд: Стубови културе.

⁹ *Бој на Косову* (1989), филм, редитељ Здравко Шотра, Београд: Центар филм.

Видети: <https://www.youtube.com/watch?v=AX1AK3ICb-8> 09.09.2017.

кнежеве вечере, тока битке, затим део у коме је Милош убио Мурата, односно Турци извршили Лазарево погубљење. Ученици ће препознати стваралачки потенцијал драмског текста Љубомира Симовића, према којем је снимљен филм. Следећи поредбени приступ биће у прилици да сагледају везе између филмске уметности и уметности речи и да уоче разлике у начину приказивања једне исте теме. Свестраније ће проучити централне ликове косовске епопеје – кнеза Лазара и Милоша Обилића – уз уважавање жанровске условности у обликовању ликова. На екрану ће видети витешке оклопе и оружје, што ће им деловати веома интересантно. Аспекти етичких вредности Константиновог *Описа Косовске битке* ће се филмом Здравка Шотре још више истаћи, јер ће редитељева стваралачка визија посведочити о свевремености жртве за идеале коју је кнез Лазар остварио.

Житије деспота Стефана Лазаревића Константина Филозофа се својом јединственом формом разликује од средњовековног жанра житија. У њему нема скоро ничег хагиографског. Константин је био световно, а не монашко лице, и саставио је житије владара који после смрти није био канонизован. О разлозима Цркве и чињеници да је ову неправду исправила тек у XX веку, свакако треба проговорити са ученицима и позвати у помоћ веронауку.

Одломак о бици на Косову омогућава повезивање садржаја са верском наставом и на тему смрти. У том смислу је индикативно Лазарево опредељење за царство небеско, односно за херојску смрт на бојном пољу, које даје његовом подвигу смисао вечног живота. У тумачењу се инсистира на избору личне воље, жртви за веру и слободу отаџбине, акцији у име будућих покољења. Након смрти настао је култ кнеза Лазара. Постао је мученик, светац, па и књижевни лик. Тако треба подсетити да кнез Лазар у јеванђеоском опредељењу није био усамљен. Подвижници су и војници који су погинули заједно са њим, ради осећања дужности према господару, али и сопствене части. Лазаров лични подвиг опеван је у народној песми *Пропаст царства српскога*, а централни је мотив и прве композиционе целине *Похвале кнезу Лазару* монахиње Јефимије, која је такође део обавезног школског програма за први разред средње школе.

Са ученицима треба разговарати и о празнику Св. Вида и његовом значају за српски народ. Видовдан је непокретни верски празник кога празнује Српска православна црква (15. јуна по јулијанском, односно 28. јуна по грегоријанском календару) и један од највећих српских празника. Значај Видовдана за српски народ проистиче из историјских догађаја који су везани за тај датум. Ученици се обавештавају да је најзначајнији од свих Косовски бој, погибија кнеза Лазара (1371–1389) и тзв. пропаст српског царства, па се тог дана, поред Светог пророка Амоса, од почетка XX века слави и црквени празник Светог великомученика кнеза Лазара и Светих српских мученика.

Захваљујући моментима корелације предмета Српски језик и књижевност и различитих подручја уметности, ђаци ће упознати неке од репрезентата тзв. моравског стила. Овај стил је за нас изузетно значајан, пошто је аутентично српски и у архитектури и у фреско-сликарству! Уколико се прилике за непосредно

посматрање (излети, екскурзије...) ¹⁰ не могу створити, од помоћи би била савремена технологија – одштампане фотографије, осмишљене презентације или виртуалне „посете” црквама и манастирима.

Ученике треба упутити на важне културно-историјске споменике, указати им у првом реду на Раваницу, манастир посвећен Вазнесењу Господњем, задужбину кнеза Лазара, у којој се налази кивот са нетрулежним моштима овога свеца. Ваља их обавестити да се покров за кивот, *Похвала кнезу Лазару*, књижевно и везиљско дело монахиње Јефимије, данас чува у Музеју Српске православне цркве у Београду. Неизоставно је у круг манастира укључити задужбину кнегиње Милице, Љубостињу, манастир посвећен Успењу Богородице, у чијем је храму положен гроб монахиње Јефимије. Путем интернета би ученици могли, најпре самостално, а потом уз адекватне наставникове смернице и додатна објашњења, да пронађу снимке манастира Манасија, задужбине деспота Стефана Лазаревића. Црква је посвећена Светој Тројици. Међу најлепше фреске се убрајају *Свети ратници*. Најзанимљивија је ктиторска композиција на којој деспот Стефан држи у једној руци повељу, а у другој модел манастира. На тој фресци је он у владарским одорама са владарским инсигнијама. Овом манастиру се мора посветити изузетна пажња, јер је он, одмах после оснивања, постао културни центар Деспотовине, а његова „ресавска школа” била стециште умних монаха, чувена по преписивачко-преводиљачкој делатности.

Наставник би требало да обавести ученике и о најмонументалнијем делу националне скулптуре са почетка XX века. Реч је о Споменику косовским јунацима у Крушевцу, раду знаменитог српског вајара Ђорђа Јовановића. Изведен је у духу француског академизма, пирамидалног облика, са доминантном композицијом Бошка Југовића и виле на врху. Бошко Југовић, барјактар српске војске, бори се рањен, са сломљеним мачем, али не испушта заставу. У драматичним последњим тренуцима долеће вила и прихвата барјак, симболизујући наставак борбе, а њему ставља лаворов венац на главу. Релеф на источној страни слика епско причешће кнежеве војске уочи Косовске битке, а на западној је сцена убиства турског султана Мурата. Бројке на споменику означавају неколике догађаје: 1389 – годину Косовске битке, 1904 – годину откривања споменика, 1882 – годину проглашења Србије краљевином. На споменику је нашла место и представа српских грбова. На источној страни се налази грб кнеза Лазара и посвета „Српство косовским јунацима”, са лаворовим венцем и палмовом гранчицом у подножју, на западној грб цара Душана, на северној грб Немањића, а на јужној

¹⁰ Примера ради, у пракси то изгледа овако: На основу Годишњег плана рада Основне школе **** и важећег Правилника, а по одлуци Комисије за избор агенције састављене од родитеља чланова Савета родитеља 7. разреда и директора школе, организована је тродневна екскурзија за ученике 7. разреда. Том приликом су реализовани следећи планирани садржаји – посета манастирима Жича, Студеница, Љубостиња, Раваница и цркви Лазарица. Наставник непосредно пред екскурзију мотивише ученике да запажају појединости приликом обилазака манастира и цркава и да сакупљају информације, а на часу ће се ти утисци освежити и сумирати, па ће, уочи тумачења, бити искоришћени као покретачи рецепцијске пажње ученика.

је грб Краљевине Србије из 1888. године. Мотиви на огради од ливеног гвожђа око споменика представљају стилизоване косовске божуре.¹¹

Тема Косовског боја присутна је и у сликарству. Познато је да ликовни ствараоци иду „трагом књижевног дела”, доносећи своје обликовање ликовна или ситуација из њега, те га заправо на специфичан начин интерпретирају. Отуда се могу поредити два доживљаја којима посредује заједничка тема. У XX и XXI веку Косово су покушали да дочарају Урош Предић („Кнез Лазар се одриче земаљског царства”, „Косовка Девојка”), Паја Јовановић („Бошко Југовић”), Надежда Петровић („Косовски божури”), Петар Лубарда („Косовски бој”), Оља Ивањицки („Бој на Косову”), Петар Радичевић („Косовска битка”)... Таке треба обавестити да је у новије време (јануар 2017. године) у Центру лепих уметности „Guapnerius” свечано била отворена изложба ликовне уметнице и песникиње Љубинке Шибе Фимић под називом „Српски јунаци Косовске битке, владари вечности”. Надамо се да ће се у скорој будућности појавити аутор расположен да тему Косовског боја поново постави на филмско платно или на „даске које живот значе”, како бисмо ученицима још једанпут могли указати на значај и свременост ове тематике.

Закључак

Савремена методика нас је научила да постоје различити системи наставе који дефинишу односе у *дидактичком троуглу* – између наставника, ученика и наставног садржаја (градива). У раду смо се бавили корелацијско-интеграцијским системом у настави средњовековне књижевности, који, за разлику од традиционалних поставки, преводи ученика из позиције „пасивног потрошача” у активног учесника наставног и сазнајног процеса. На примеру *Житија деспота Стефана Лазаревића* Константина Филозофа, са нагласком на одломак под називом *Опис Косовске битке*, настојали смо што свестраније да представимо једно од могућих решења за спровођење поменутог система на средњошколском узрасту. Нарочито смо инсистирали на потребној и корисној *међупредметној корелацији*, ради успешније примене знања. Паралелно са осмишљавањем методичких приступака и радњи, бирали смо наставна средства вођени жељом да се ученици упознају са свим посебностима дела. Упозорили смо на могуће странпутице којима се при обради може поћи. Интерпретацију књижевног дела треба усаглашавати тако да се читањем и тумачењем остварују вредни естетски, образовни, васпитни и практични циљеви и задаци наставе. Навешћемо само неке од циљева проучавања *Житија деспота Стефана Лазаревића* које вреди реализовати:¹²

¹¹ Преузето са: <http://www.turizamkrusevac.com/sr/upoznajte-krusevac/znamenitosti-u-gradu-krusevcu/90-spomениci-i-skulpture-u-krusevcu> 09.09.2017.

¹² Кецојевић 2016: М. Кецојевић, „Житије деспота Стефана Лазаревића” у наставном контексту, *Школски час српског језика и књижевности*, XXXII/2, Београд, 2016, стр. 51.

- читање, доживљавање и тумачење одломка;
- локализовање *Житија* у друштвено-историјски контекст;
- оспособљавање ученика путем радних налога за групни и индивидуално-истраживачки рад;
- навикавање ученика да интелектуалним поимањем дела формирају оригиналне ставове и поткрепљују их примерима из текста;
- идентификовање библијских цитата у житију;
- тумачење лика Стефана Лазаревића;
- остваривање корелације међу делима (писане и усмене књижевности) сродне тематике;
- подстицање сарадничких односа наставе књижевности са другим предметима (историја, географија, ликовна уметност, музичка култура, веронаука);
- указивање на значај и актуалност српске средњовековне књижевности. Поредбени приступ са делима савремене уметности (поезија, драма, филм...);
- развијање ученичке свести о очувању културне и националне баштине и идентитета;
- снажење родољубивих осећања и етичких принципа.

ЛИТЕРАТУРА

Благојевић 2004: М. Благојевић, *Немањићи и Лазаревићи и средњовековна српска државност*, Београд: Завод за уџбенике.

Богдановић 1980: Д. Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, Београд: СКЗ.

Јухас-Георгиевска 2010: Љ. Јухас–Георгиевска, Житијна књижевност у настави, Београд: *Књижевност и језик*, LVII/1–2, Београд, 23–33.

Каралић, Елизабета. *Српска средњовековна књижевност у настави*. <https://www.scribd.com/document/230080899/Doktorska-Disertacija-Elizabeta-Karalic> 09.09.2017.

Кашанин 1975: М. Кашанин, *Српска књижевност у средњем веку*, Београд: Просвета.

Кецојевић 2016: М. Кецојевић, „Житије деспота Стефана Лазаревића” у наставном контексту, *Школски час српског језика и књижевности*, XXXII/2, Београд, 37–52.

Маринковић 2007: Р. Маринковић, *Светородна господа српска*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Милошевић-Ђорђевић 1990: Н. Милошевић-Ђорђевић, *Косовска епика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

Мркаљ 2011: З. Мркаљ, *На часовима српског језика и књижевности*, Београд: Завод за уџбенике.

Мркаљ, Зона. *Појам корелације у методици наставе*. <http://metodickividici.ff.uns.ac.rs/index.php/MV/article/download/749/758/> 09.09.2017.

Наставни планови и програми за основну и средњу школу: <http://www.zuov.gov.rs/poslovi/nastavni-planovi/nastavni-planovi-os-i-ss/> 09.09.2017.

Николић 2006: М. Николић, *Методика наставе српског језика и књижевности*, Београд: Завод за уџбенике.

Николић, Милић 2012: мр Љ. Николић, Б. Милић, *Читанка са књижевно-теоријским појмовима за I разред средње школе*, Београд: Завод за уџбенике.

Павловић 2008: М. Павловић, *Припремање наставника и ученика за тумачење књижевних дела*, Београд: Завод за уџбенике.

Петровић 2001: С. Петровић, О неким проблемима историчности и структуре ликова косовске епике, Београд: *Књижевност и језик*, LI/1–2, Београд, 39–65.

Питулић 2012: В. Питулић, Кнежева вечера у кругу варијаната, у: *Српско усмено стваралаштво у интеркултурном коду*, Београд: Институт за књижевност и уметност, 225–248.

Росандић 1988: D. Rosandić, *Metodika književnog odgoja i obrazovanja*, Zagreb: Školska knjiga.

Трифуновић 1972: Ђ. Трифуновић, *Стара књижевност*, Српска књижевност у књижевној критици, књ. 1, Београд: Нолит.

Философ 2007: К. Философ, *Живот Стефана Лазаревића, деспота српског*. Превод и напомене Гордана Јовановић. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Milica M. Kecojević

CORRELATIVE-INTEGRATIVE APPROACH IN TEACHING MEDIEVAL SERBIAN
LITERATURE

Summary

The paper explains the principles of correlative-integrative approach in teaching Medieval Serbian literature, showing the most important ways of its use in Secondary school education. Using both horizontal and vertical connections between different school subjects (which is the essence), this approach leads to a faster acquisition of knowledge. We also pointed out that it needs to be followed with appreciation of a child's age and reading competences.

Key words: Correlative-integrative approach, methodics, teaching, Medieval Serbian literature.